

УДК 378.147:159.9:364-786-058.65-053.2

Бабченко Л.М.

ОСОБЛИВОСТІ ПІДГОТОВКИ ПСИХОЛОГІВ ДО СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ ДІТЕЙ ІЗ ЗОНИ АТО

***Бабченко Л.М. Особливості підготовки психологів до соціально-психологічної реабілітації дітей із зони АТО.** Стаття присвячена аналізу проблем підготовки психологів до соціально-психологічної реабілітації дітей вимушених переселенців в контексті сучасної психології та психотерапії. Розкрито умови успішної професійної підготовки психологів до роботи з дітьми із зони АТО. Визначено зміст реабілітаційної роботи психолога з дітьми в єдності психологічної та соціальної складових. Представлено власний досвід роботи в Центрі соціально-психологічної реабілітації дітей із зони АТО. Розглянуто питання синдрому професійного вигорання психологів як ризику в ході реабілітаційної роботи, а також шляхи його попередження та подолання наслідків.*

***Ключові слова:** соціально-психологічна реабілітація, діти із зони АТО, професійна підготовка психологів, синдром професійного вигорання.*

***Бабченко Л.Н. Особенности подготовки психологов к социально-психологической реабилитации детей из зоны АТО.** Статья посвящена анализу проблем подготовки психологов к социально-психологической реабилитации детей вынужденных переселенцев в контексте современной психологии и психотерапии. Раскрыты условия успешной профессиональной подготовки психологов к работе с детьми из зоны АТО. Определено содержание реабилитационной работы психолога с детьми в единстве психологической и социальной составляющих. Представлен собственный опыт работы в*

Центре социально-психологической реабилитации детей из зоны АТО. Рассмотрено вопросы синдрома профессионального выгорания психологов как риска в ходе реабилитационной работы, а также пути его предупреждения и преодоления последствий.

Ключевые слова: *социально-психологическая реабилитация, дети из зоны АТО, профессиональная подготовка психологов, синдром профессионального выгорания.*

Постановка проблеми. Бурхливі зміни, які відбуваються в світовому суспільстві, темп яких пришвидшився у третьому тисячолітті, зумовлюють зростання уваги до проблем адаптованості дітей до соціально-психологічних умов сьогодення. Проблема соціально-психологічної реабілітації дітей із зони АТО постала особливо гостро зараз у зв'язку із ситуацією на сході України.

Сучасні тенденції та реалії розвитку сьогодення призводять до виникнення великого числа постраждалих серед мирного населення, які стали жертвами вимушеного переселення та потребують спеціальної психологічної допомоги.

В українському суспільстві зростають вимоги до підготовки психологів, здатних на високому рівні впроваджувати інноваційні форми й методи роботи в професійну діяльність у роботі з людьми, що зазнали наслідків війни, забезпечувати психологічну підтримку та допомогу широким верствам населення, що стали очевидцями цих дій. Особливої ваги набуває ця проблема у контексті підготовки психологів до соціально-психологічної реабілітації у роботі з дітьми із зони АТО.

Актуальність зазначеної проблеми визначається скудністю як теоретичних, так і практичних досліджень, розробок в даній галузі, що суттєво знижують ефективність соціально-реабілітаційної допомоги та диктує високі вимоги до підготовки психологів як професіоналів зазначеного напрямку.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дана проблема соціально-психологічної допомоги в період військового конфлікту знайшла своє відображення в наукових працях психологів та педагогів – Андрєєнкова В., Бандурка І., Калашник О., Ковальчук Л., Кукуруза Г., Левченко К., Проскуріна Т., Разводова Т., Сосновенко Н., Тінякова А., Шестопалова Л. та інші [3]. Різні аспекти реабілітаційної роботи з віськовослужбовцями, їх сім'ями, дітьми досліджують такі вчені, як Агаєв Н., Буковська О., Гриб А., Кокун О., Кондрюкова В., Лесков В., Лозінська Н., Остапчук В., Пішко І., Романовська Д. та інші.

Проблеми професійної підготовки фахівців такого профілю та їх підготовки до соціально-психологічної реабілітації, зокрема, знайшли своє відображення в таких наукових працях психологів – Богдан Л., Вольнової Л., Грись А., Дьоміної Г., Зверєвої І., Кияниці З., Мельниченко Л., Мельничук О. та інші.

У той же час, проблема готовності фахівців як педагогічного феномену залишається актуальною, але недостатньо дослідженою.

Проте відмітимо, що специфіці підготовки психолога, як майбутнього, так і досвідченого, до соціально-психологічної реабілітації дітей із зони АТО, відводиться недостатнє місце в психолого-педагогічній літературі. Існують лише окремі дослідження, в яких зазначається дана проблематика. На сьогоднішній день, професія психолога в Україні значною мірою долає негативні пережитки радянської епохи, за якої дана спеціальність асоціювалася з «людьми у білих халатах».

Мета статті полягає у розкритті основних методологічних положень професійної підготовки психологів у роботі з дітьми із зони АТО у контексті їх соціально-психологічної реабілітації.

Вклад основного матеріалу. Для досягнення поставленої мети, слід зупинитися на розкритті поняття соціально-психологічної реабілітації, зокрема його специфіки в контексті досліджуваної проблеми.

Соціально-психологічна реабілітація – це певний комплекс заходів, спрямованих на відновлення людини у правах, соціальному статусі, психологічному здоров'ї та дієздатності тощо [1]. Соціально-психологічна реабілітація дозволяє дитині із зони АТО успішно адаптуватися в навколишньому середовищі до навчання, в соціумі, набути морально-психологічну рівновагу, впевненість у собі, усунути психологічний дискомфорт, зажити повноцінним життям. Як зазначає у своїй роботі Мельниченко Л., особливого значення в сьогоденнішніх реаліях напруженого розвитку дітей у навчанні набуває стан психологічного здоров'я молодого покоління [5].

Лесков В. визначає соціально-психологічну реабілітацію як «систему психологічних, психотерапевтичних і психолого-педагогічних заходів, що спрямовані на відновлення психічного здоров'я, порушених психічних функцій і станів, особистісного та соціального статусу» [1].

Психологи зазначають, що соціально-психологічна реабілітація має важливе значення не тільки для самих дітей, батьків вимушених переселенців, а й для всього суспільства. Невизначеність тривалості конфлікту підриває психологічне здоров'я і потреба в лікуванні з кожним днем зростає. Експерти акцентують увагу на психологічній адаптації, якої потребують майже всі вимушені переселенці (80 %) й діти із зони військового конфлікту [8]. Тому створення ефективної системи профілактики, психологічної корекції та соціально-психологічної реабілітації є вкрай необхідною.

Більшість дітей із зони АТО психологічно нездатні самостійно повернутися в систему соціальних зв'язків і норм мирного життя, тому постає потреба в спеціалізованому наданні соціальної та психологічної допомоги. Психологічна допомога – галузь практичного застосування психології, орієнтована на підвищення соціально-психологічної компетентності людей і надання психологічної допомоги як окремій людині, так і групі. Це безпосередня робота з дітьми із зони АТО,

спрямована на вирішення різного роду психологічних проблем, пов'язаних з труднощами в міжособистісних стосунках, а також глибинних особистісних проблем [9]. Види психологічної допомоги Бондаренко О. поділяє на: психологічне консультування; психологічну корекцію; кризові втручання (інтервенцію); психологічну реабілітацію; психологічний тренінг; психотерапію. Психологічна допомога надається з метою соціально-психологічної реабілітації, ресоціалізації та соціальної й професійної адаптації дітей вимушених переселенців. Соціально-психологічна реабілітація спрямована на відновлення втрачених або порушених психічних можливостей, психологічне здоров'я дітей із зони АТО. Ресоціалізація – це пристосування людини до життя в новому суспільстві [8].

Як зазначає українська дослідниця інтелектуальної складової професійної підготовки майбутніх фахівців до роботи з дітьми вимушених переселенців із зони бойових дій Мельничук О., зараз значного зростання в суспільстві набуває соціально-психологічна проблема з девіантною поведінкою серед дитячого населення. Девіантність провокують проблеми бездомності, дитячої занедбаності, різних видів насилля, безробіття, соматичні та психічні захворювання, інвалідність, міграції та меншини, що мають недостатні ресурси, проблеми ув'язнення, проблеми людей похилого віку та ін. Зараз до вказаних категорій додалися вимушені переселенці із зони АТО [6].

Соціально-психологічна реабілітація спрямовується на особистість дитини, її самооцінку, комунікативні властивості, потреби, психологічні механізми компенсації та захисту, способи поведінки в родині, в дитячому колективі та в інших соціальних групах. Її завданням є найшвидше усунення та подолання фрустраційних станів, що призводять до виникнення агресії, як наслідку емоційного виснаження.

Безпосереднє перебування в таких умовах є потужним стресом, що може призводити до функціональних порушень організму, розвитку соматичних захворювань і виникнення патологічних реакцій.

Психолог повинен вміти розмежовувати психопатологічні симптоми від умовно нормальної своєрідної поведінки і переживань дитини із зони АТО, яка переживає психологічні труднощі. Професійний психолог має вміти розпізнавати патологічні прояви в мисленні, емоційній сфері, поведінці, міжособистісних відносинах, щоб не допустити помилки під час інтерпретації індивідуально-психологічних особливостей дитини і не пропустити психіатричні розлади. Така позиція, передбачає обізнаність психолога в питаннях феноменології психічних захворювань, а також чітке усвідомлення меж своєї професійної компетенції, а вже їх лікуванню повинен займатися фахівець з медичною освітою. Необхідність правильного розуміння зони своєї компетенції стає особливо актуально, коли мова йде про психічні розлади, коли дитина стає об'єктом необґрунтованого і недоцільного втручання з несприятливими наслідками не тільки для стану дитини із зони бойових дій, але і для професійної самооцінки самого психолога [2].

Одним із пріоритетних завдань сучасної вищої освіти є формування висококваліфікованого спеціаліста, спроможного системно та раціонально здійснювати корекцію та соціально-психологічну реабілітацію дітей із зони АТО.

Соціально-психологічної реабілітації, зазвичай, потребують як діти, так і їхні батьки, що вимушені були покинути постійне місце свого проживання. Дуже добре коли така допомога надаватиметься, за потреби, всім членам сім'ї, задля ефективності та пришвидшення адаптування до умов мирного життя. Психологічна допомога дітям, які переселились із зони бойових дій та їх родинам повинна надаватись за такими напрямками:

1. Індивідуальні консультації та терапія щодо подолання психічної травми та її наслідків в дітей, їх батьків за потреби (емоційні порушення та синдром посттравматичного стресового розладу).

2. Корекція та терапія нав'язливих станів, розладів сну.

3. Корекція та терапія психосоматичних розладів.

4. Психологічні тренінги та індивідуальні консультації для сімей вимушених переселенців (з батьками, шлюбними партнерами, дітьми).

5. Психологічні тренінги та індивідуальні консультації для дітей.

6. Психологічні тренінги та індивідуальні консультації для сімей, які перебувають у складних життєвих обставинах.

7. Дитяча корекція (емоційні розлади, страхи, психічні травми, виникнення проблем у навчанні та спілкуванні) [1].

Для того, щоб соціально-психологічна реабілітація дітей із зони АТО до мирного життя пройшла успішно, психологові необхідно використати усі можливі шляхи повернення його до мирного життя.

Адаптаційний період у кожної дитини відбувається по-різному, залежно від її індивідуально-психологічних особливостей. Це сукупність певних рис (соціально-демографічних, соціально-психологічних) і якостей дитини, що формують її певний тип поведінки: впевненість у собі, товариськість, здатність до самоствердження, урівноваженість, об'єктивність. Тобто, особистісний потенціал дитини характеризує внутрішню фізичну й духовну енергію, її діяльнісну позицію, спрямовану на творче самовираження й самореалізацію.

Для успішної соціально-психологічної адаптації у дитини із зони АТО необхідно сформувати почуття безпеки, знизити рівень тривожності, навчити виражати свої емоції і почуття, допомогти визначитись з індивідуально-особистісними орієнтаціями [4]. Не менш важливим є формування у дитини вимушених пересе-

ленців життєвих перспектив, а саме розширення сфери інтересів, знаходження значущих мотивів і видів діяльності.

Для дітей із зони АТО на регіональному та місцевому рівні надаються послуги з соціальної та психологічної реабілітації, зокрема лікувальними, санаторно-курортними закладами. Для вирішення завдань соціальної та психологічної реабілітації дітей із зони АТО, актуальним, на нашу думку, є створення єдиного Центру реабілітації та адаптації вимушених переселенців із зони бойових дій, який міг би виконувати міжвідомчі та міждисциплінарні функції науково-практичного, інформаційного, експертного, діагностичного і навчально-методичного характеру.

Інтегруючи власний досвід роботи з дітьми із зони АТО, враховуючи специфіку соціально-психологічної реабілітації, особливості взаємовідносин з дітьми, важкі емоційні переживання, слід зацентувати увагу на ризику емоційного вигорання психологів.

Поняття «вигорання» зазвичай використовується для позначення пережитого людиною стану фізичного, емоційного та психічного виснаження, що викликається його тривалою включеністю в професійні ситуації, пов'язані з особливими емоційними навантаженнями. Враховуючи багатокomпонентність такого стану, воно частіше позначається як синдром вигорання і розглядається як відповідна реакція на тривалі професійні стреси міжособистісних комунікацій, що включає в себе три компоненти: емоційне виснаження, деперсоналізацію і редукцію персональних досягнень [3].

У зв'язку з цим синдром вигорання розглядається психологами як професійне вигорання, що дозволяє вивчати даний феномен в аспекті професійної діяльності. Вважається, що такий синдром найбільш характерний для представників соціальних або комунікативних професій - системи "людина-

людина", зокрема людей, що консультують (психологи, психотерапевти, психіатри тощо).

Дослідження останніх років вказують на специфічне ставлення до власної роботи, в тому числі й роботи психолога, консультанта, яке призводить до появи синдрому вигорання. До числа таких установок відносять:

- ✓ тотальне присвячення себе роботі, коли робота фактично стає заміником нормального соціального життя;
- ✓ ілюзія грандіозної виконуваної роботи, яка служить «підпорою» для самооцінки [6].

В результаті коли професіонал бачить, що робота не призводить до бажаних результатів та не дає почуття значимості й цінності, якого йому не вистачає, з'являється синдром професійного вигорання. Додатковими причинами можуть стати конфлікти і професійна невизначеність, що виражаються, зокрема, у відсутності чітких посадових інструкцій [7].

Загалом, синдром вигорання можна визначити як неадекватну реакцію на професійний стрес. У психологічних дослідженнях існує безліч описів синдрому, де виділяючи основне, можна сказати, «вигорання» характеризується станом хронічної втоми, емоційного виснаження, спустошеності, з'являються труднощі у концентрації уваги, знижується продуктивність праці. У фахівців можуть погіршуватися відносини з оточуючими – відзначається надмірна образливість, чутливість до критики, часті конфлікти. Якщо вчасно не допомогти собі, описані симптоми можуть посилюватися і проявлятися вже на психосоматичному рівні.

У зарубіжній літературі професійне вигорання описано як поєднання фізичної та емоційної втоми. Це не прийнятна реакція на стресову ситуацію на роботі, що відображає нездатність впоратися з внутрішнім і зовнішнім тиском умов професійної діяльності.

Наслідком професійного вигорання можуть стати такі негативні прояви професійної діяльності: стандартизація спілкування, застосування в роботі стереотипних навичок, однакових заготовок, підміна творчої продуктивної діяльності формальним виконанням свої обов'язків.

Таким чином, у підготовці психологів до соціально-психологічної реабілітації дітей із зони АТО, необхідно розвивати у майбутніх фахівців навички самопомоги, вміння трансформувати власний досвід в конструктивну професійну діяльність.

Висновки. Підготовка психологів до соціально-психологічної реабілітації дітей із зони АТО, визначається нами як комплексний вид підготовки, що включає спеціальні знання щодо професійного вивчення реабілітаційної діяльності в процесі їх набуття. Таким чином, що раніше й повніше її надаватимуть фахівцям, то менше проблем виникатиме в майбутньому.

Соціально-психологічна реабілітація після закінчення бойових дій і в подальшому набуватиме особливого значення для нашого суспільства. Розв'язання проблем соціально-психологічної реабілітації постраждалих дітей під час бойових дій буде нелегким та тривалим процесом, оскільки на сьогоднішній день це одні з перших кроків до подолання досліджуваної проблеми.

У підготовці психолога до соціально-психологічної реабілітації, одним із основних завдань є навички особистої терапії, спрямовані на підтримання постійної високої професійно-психологічної готовності психолога до роботи з дітьми із зони АТО.

Список використаних джерел:

1. Лесков В.О. Теоретичні основи соціально-психологічної реабілітації військовослужбовців // Наука і освіта. Науково-практичний журнал Південного наукового центру АПН України № 5-6. – Одеса: Видавництво Південного наукового центру АПН України, 2006. – С. 56–59.

2. Лесков В.О. Соціально-психологічна реабілітація військовослужбовців із районів військових конфліктів: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук: спец. 19.00.09 «Психологія діяльності в особливих умовах» / В.О. Лесков. – Хмельницький, 2008. – 22 с.

3. Мельниченко Л.М. Арт-терапевтичні технології соціально-психологічної реабілітації у роботі з учасниками АТО / Актуальні проблеми психології: Збірник наукових праць Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України. – 2017. – Том. XI: Психологія особистості. Психологічна допомога особистості. – Випуск 15. – С. 331 – 338.

4. Мельниченко Л.М. Психологічні аспекти формування відповідального ставлення до здоров'я у студентської молоді / Молодь у сучасному світі: психологічні проблеми: Метеріали П'ятої Всеукраїнської студентської науково-практичної конференції, м. Київ, 3 березня 2015 р. / МАУП; редакційна комісія: М.Ф. Головатий, І.П. Бідзюра, О.Л. Туриніна. – К.: «Видавничий дім «Персонал», 2015. – С. 57-59.

5. Мельниченко Л.М. Соціально-психологічна реабілітація дітей із зони АТО засобами арт-терапії / Актуальні проблеми психології: Збірник наукових праць Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України. – 2016. – Том. XI: Психологія особистості. Психологічна допомога особистості. – Випуск 14. – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І Франка, 2016. – С. 82-91.

6. Мельничук О.Б. Інтелектуальна складова професійної підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери до роботи з девіантами / О.Б. Мельничук // Актуальні проблеми психології: Збірник наукових праць Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України. – 2015. – Том XI: Психологія особистості. Психологічна допомога особистості. – Випуск 13. – С. 115-125.

7. Мельничук О.Б. Формування професійної культури майбутніх фахівців соціальної сфери умовах вузівської підготовки / О.Б. Мельничук // Актуальні

питання психологічного забезпечення навчально-виховного процесу у вищих навчальних закладах: матеріали міжвуз. наук.-практ. Конф. (Київ, 25 травня 2012 р.) – К. : Нац. акад. внутр. справ, 2012. С. 143-145.

8. Методичні рекомендації «Використання методів арт-терапії в реабілітації людей з проблемами психічного здоров'я» / За загальною редакцією кандидата медичних наук М.П. Авраменка К.: – Всеукраїнський центр професійної реабілітації інвалідів – 2008. – 55 с.

9. Соціально-педагогічна та психологічна допомога сім'ям з дітьми в період військового конфлікту : навчально-методичний посібник. – К. : Агентство "Україна". – 2015. – 176 с.

Spysok vykorystanykh dzherel

1. Leskov V.O. Teoretychni osnovy sotsialno-psykholohichnoi reabilitatsii viiskovosluzhbovtstv / Nauka i osvita. Naukovo-praktychnyi zhurnal Pivdennoho naukovooho chentru APN Ukrainy - 2006 - № 5-6- с.56-59 .

2. Leskov V.O. Sotsialno-psykholohichna reabilitatsiya vlyskovosluzhbovtstv iz rayoniv vlyskovih konfliktiv: avtoref. dis. na zdobuttya nauk. stupenya kand. psihol. nauk: spets. 19.00.09 «Psihologiya dlyalnostl v osoblivih umovah» / V.O. Leskov. – Hmelnytskyi, 2008. – 22 s.

3. Leskov V.O. Sotsialno-psykholohichna reabilitatsia viiskovosluzhbovtstv iz raiionov viiskovih konfliktiv / Psychology of activity in special condition. Hmelnytskyi - 2008 – 22 с..

4. Melnychenko L.M. Art-terapevtychni tehnologii sotsialno-psykholohichnoi reabilitatsii u roboti z uchasnykamy ATO / Aktualni problemy psyholohii - 2017 №11 – С. 331-338 .

5. Melnychenko L.M. Psyholohichni aspekty formuvannia vidpovidalnoho stavlenia do zdorovia studentskoi molodi / Proccedings from: Young people in the modern

world: psychological problems '15: V Vseukrainska studentska naykovo-praktuchna konferentsiia (3 bereznia 2015 roku – 5nd All-Ukrainian students Scientific and Practical Conference (pp.57-59). Kyiv: Vydavnychiy dim «Personal» 2015. C. 57-59.

6. Melnychenko, L.M. Sotsialno-psykholohichna reabilitatsiia ditei iz zony ATO zasobamy art-terapiji / Aktualni problemy psyholohii - 2016 – № 11 – с.82-91

7. Melnychuk O.B. Intelektualna skladova profesiynoi pidhotovky fakhivtsiv sozialnoi sfery do roboty z deviantamy / Aktualni problemy psyholohii – 2015 – Т.11, № 13, с.115-125

8. Melnychuk O.B. Formuvannia profesiinoi kultury maibutnikh fakhivtsiv sotsialnoi sfery v umovakh vuzivskoi pidhotovky Current issues of psychological support of educational process in higher education.// 12 Mizhvuzivska naukovo-praktychna konferentsia (25 travnia 2012 roku) Kyiv: Natsionalna akademiia vnutrishnikh sprav –2012 – с. 143-145.

9. Avramenko M.L. (Eds.) Vykorystannia metodiv art-terapii v reabilitatsii liudei z problemamy psykhnichnogo sdorovia . Kyiv: Vseukrainskyy tsenter profesiynoi reabilitatsiyi invalidiv – 2008 – 55 с.

10. Sotsialno-pedahohichna ta psykholohichna dopomoga simiam z ditmy v period viiskovoho konfliktu. Kyiv: Ahenstvo «Ukraina» – 2015. – 176 с.

Babchenko, L.M. Characteristics of psychologists' preparation for socio-psychological rehabilitation of children from the anti-terrorist operation zone.

The article analyses issues of psychologists' preparation for social-psychological rehabilitation of internally displaced children in the context of modern psychology and psychotherapy. Conditions of psychologists' successful professional training to work with children from the anti-terrorist operation zone are describes. The content of psychologists' rehabilitation work with children is determined in the unity of its psychological and social components. The experience of the Centre for Social and Psychological Rehabilitation of Children from the Anti-Terrorist Operation Zone is presented.

The issue of psychologists' professional burnout as a risk existing during rehabilitation work, as well as ways of its prevention and overcoming of its consequences are discussed.

Key words: *socio-psychological rehabilitation, children from the anti-terrorist operation zone, professional training of psychologists, occupational burnout syndrome.*

Відомості про автора

Бабченко Леся Миколаївна, викладач кафедри психосоматики та психологічної реабілітації, факультету психології Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова

Babchenko, Lesya Mykolaivna, Lecturer of the Department of Psychosomatics and Psychological Rehabilitation Faculty of Psychology Drahomanov National Pedagogical University

E-mail: melni4enko@hotmail.com

УДК 159.98 : 7.06

Вольнова Л. М.

РЕАБІЛІТАЦІЙНИЙ ПОТЕНЦІАЛ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА ТА ФОРМИ ЙОГО ВИКОРИСТАННЯ У ПСИХОЛОГІЧНІЙ ПРАКТИЦІ

Вольнова Л.М. Реабілітаційний потенціал музичного мистецтва та форми його використання у психологічній практиці. Метою дослідження стало розкриття реабілітаційного потенціалу музичного мистецтва. У статті доведено, що реабілітаційний (відновлювальний) потенціал музики реалізується через поєднання в ній різних видів діяльності (пізнавальної, творчої, ціннісно-орієнтованої, комунікативної, рефлексивно-катарсисної). Констатовано, що вплив музики не може бути ізольованим засобом, а музикотерапія – лише один із компонентів процесу корекції, терапії чи реабілітації.